

Л.Ф. Мірошниченко,
доктор педагогічних наук, професор
(НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ)

ДВНАДЦЯТИРІЧНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, РІШЕННЯ

У статті розглядається стан викладання світової літератури в середніх школах різного типу, дається аналіз державного стандарту базової і повної середньої освіти, простежується вирішення проблеми створення нових шкільних програм, визначені можливості варіанту реалізації порушених проблем. Ключові поняття: державний стандарт, шкільні програми, порушені проблеми, шляхи вирішення.

*XXI століття – це століття освіти.
Освіта – фактор безпеки нації.*

На ці гасла звернув особливу увагу заступник міністра освіти і науки України В.О. Огнев'юк на науково-методичному семінарі, присвяченому розгляду концепції нових програм.

Україна поступово переходить на дванадцятирічний термін навчання у середніх закладах освіти. Це дає підстави для ретельного вивчення досвіду минулого та бачення головних завдань майбутнього. Особливу увагу доцільно звернути на невирішені або частково вирішені проблеми, а серед них найголовнішу – концепцію літературної освіти, яка визначить основні критерії розробки державних стандартів; створення програм, підручників, навчально-методичної літератури.

Освіта – це "сукупність знань, здобутих у процесі навчання" [1:683], – пояснює "Новий тлумачний словник української мови". Наступні два варіанти значення цього слова, наведені у словнику, не дають суттєво іншого пояснення. Виникає запитання: "Чи кожному людину можна вважати освіченою, якщо вона має будь-яку "сукупність знань"? Що це за знання і на що вони повинні бути спрямовані? Над цим запитанням замислювалися багато вчених різних країн світу. Особливу увагу привернуло визначення головного завдання освіти, яке дав відомий вчений Альберт Ейнштейн. Він стверджував, що *найголовніше з людських зусиль – прагнення до моральності. Від неї залежить наша внутрішня стійкість і саме наше існування. Лише моральність у наших вчинках надає краси і гідності нашому життю. Зробити її живою силою і допомогти чітко усвідомити її значення – головне завдання освіти.*

Мораль виникла на ранніх етапах формування суспільства і зразу ж стала відігравати важливу роль регулятора поведінки людини. Норми моралі як наслідки досвіду людей, формувалися протягом багатьох століть і отримали ідеальне вираження у загальних моральних вимогах до людини, а саме: дотримуватись визнаних людських принципів і норм поведінки, де найголовнішими є поняття добра і зла, справедливості, порядності, гідності, відповідальності, совісті, честі, обов'язку...

Безліч моральних проблем, які постали перед людством протягом його існування, різні шляхи їх вирішення знайшли своє відображення у класичних творах світової літератури. Саме вона як особливий унікальний вид знань, накопичених за багатотисячолітню історію свого розвитку в контексті різноманітних світових культур, відкриває необмежені можливості для формування моральних основ у людини.

Ось чому введення у шкільні програми навчальної дисципліни "Зарубіжна література", аналогів якої поки що немає у світі, відзначалося як важливий чинник динамічного розвитку моральних основ школярів. Ось чому велика відповідальність за підготовку читача з критичним, аргументованим мисленням, розвиток всебічно розвиненої людини з гуманістичним світоглядом покладена саме на вчителя літератури. Але процес забезпечення вчителя необхідно документує і відповідно науково-методичною літературою занадто затягнувся.

Закон України "Про загальну середню освіту" дає підстави для створення державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

Якщо під поняттям стандарту ми будемо розуміти пакет документів, що містять вимоги до мінімального рівня освіченості громадян, то проблема розробки стандартів постає як загальнонаціональна. Бо саме стандарти визначатимуть параметри загальноосвітньої підготовки з кожної навчальної дисципліни. Це прямопропорційно впливатиме на стан багатьох освітянських проблем, серед яких і проблеми викладання світової літератури.

14 січня 2004 року постановою кабінету міністрів України № 24 були затверджені Державні стандарти базової і повної загальної середньої освіти. Закінчився десятирічний період невизначеності в освіті України. Відсутність стандартів породила безліч різноманітних програм (від авторських, які склали і окремі вчителі, до програм, які створювалися авторськими колективами, до яких входили академіки, доктори наук, доценти, вчителі), підручників, які писали фахівці і будь-які зовсім випадкові люди у галузі створення підручників. Усе це важким тягарем лягало перш за все на плечі вчителя та учня.

Затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти - перший вирішальний крок на шляху удосконалення освіти в Україні.

Уважне вивчення цього документу спонукало до деяких міркувань.

Оптимістично сприймається мета освітньої галузі Державного стандарту "Мова і література": "...формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо..."; завдання щодо літературної освіти:

- "розвиток умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва;
- формування читацької та мовленнєвої культури, творчих здібностей, культури полеміки, критичного мислення, самостійного аналізу та оцінювання прочитаного;

• формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моральних та естетичних цінностей, особистісних рис громадянина України, який сприймає і поділяє національні та загальнолюдські цінності, відчуває свою приналежність до європейської спільноти" [2:1-4].

Для виконання цих завдань у основній школі пропонується "ознайомлення з найвизначнішими досягненнями художньої оригінальної та перекладної літератури", а у старшій школі – "ознайомлення з фундаментальними цінностями культури..." Якщо під "найвизначнішими досягненнями художньої оригінальної та перекладної літератури" та під "фундаментальними цінностями культури" маються на увазі художні твори, то виникає питання про доречність вживання дієслова "ознайомлення", яке за своїм лексичним значенням не спонукає вчителя та учнів використовувати різні види навчальної діяльності, до яких вони повинні звертатися у процесі вивчення зарубіжної літератури, щоб досягти ефективного результату. Отож, учні повинні не "ознайомлюватися", а правильно, вдумливо, виразно читати і розуміти прочитане. Лише після цього відкриваються можливості для дослідження твору і підстави для надання йому самостійної, критичної, аргументованої оцінки.

Предметом дослідження шкільної навчальної дисципліни "Зарубіжна література" є, перш за все, художні твори. Саме вони і складають зміст освітньої галузі – література.

Тому найпершою серед інших постає проблема відбору художніх творів світової літератури для обов'язкового вивчення. Саме з цього приводу не втихають дискусії у науково-методичних виданнях. Цю проблему мав би вирішити державний стандарт – дати перелік назв авторів та творів світової літератури, які обов'язково повинні увійти у шкільні програми всіх навчальних середніх закладів різного профілю. Це повинні бути твори, які пройшли апробацію і відповідають критеріям, які визначені для них педагогами, психологами, дидактами та методистами, а саме:

- високі художньо-естетичні якості твору;
- гуманістичний його зміст, що сприяє духовному самовизначенню учня;
- висока педагогічна цінність і значний виховний ефект;
- яскраво виражена репрезентативність твору;
- психологічна відповідність конкретному віковому періоду;
- якісний літературний переклад та визначений обсяг видання.

Затверджений Державний стандарт розрахований на 12 років навчання, і хоча термін освіти збільшився на цілий навчальний рік, на літературну освіту учнів години зменшилися на 50%. Перед учителем постає проблема часу. Більшою мірою вплив на визначення цієї проблеми будуть мати програми, бо саме вони є тим документом, за яким працює вчитель, якого повинен дотримуватися і виконувати...

За якими принципами, враховуючи нову кількість годин (година на тиждень), будуть створюватися нові програми?

До цієї проблеми звертався В.О. Огнев'юк. На вже зазначеному науково-практичному семінарі у доповіді "Філософія сучасних навчальних програм" він підкреслює важливість визначення їх методології і зупиняється на ролі філософії та психології при визначенні людинотворчої функції освіти. Розглядаючи проблему сприйняття програм, підручників, навчально-методичних посібників учителями, він наголошує на тому, що без гарного вчителя будь-яка шкільна реформа може зупинитися на шкільному порозі, тим самим підкреслюючи важливість професійної підготовки вчителя світової літератури. Цілком погоджуючись з думкою В.О. Огнев'юка, варто зазначити і необхідність при визначенні людинотворчої функції освіти, звернення і до наук, які теж виконують у процесі формування готовності вчителя-філолога до викладання світової літератури методологічні функції, а саме: історії, соціології, педагогіки, літературознавства та інших. Без знання наук про загальний розвиток того чи іншого народу, країни; суспільство як цілісну систему і загальні закономірності соціальної поведінки людей; про виховання, освіту; художню літературу, її теорію та історію не можна глибоко сприймати, розуміти та аналізувати художні тексти світової літератури.

На тому ж науково-методичному семінарі начальник Головного управління змісту освіти П.Б. Полянський розглядав навчальні програми не як факт, а як процес, переносячи акцент зі змісту навчання до компетенції навчання. Закінчуючи цікаву конструктивну доповідь, П.Б. Полянський запропонував традиційну композицію нових програм, а саме: вступ, розділи (із зазначенням годин), теми (зміст навчання, досягнення учнів), додатки.

Отже, сьогодні гостро постала проблема створення шкільних програм із зарубіжної літератури. Ускладнена вона тим, що саме на авторський колектив покладено завдання підбору художніх текстів. Чи будуть враховані недоліки попередніх програм, проаналізовані поради вчених-методистів, вчителів, вивчені науково-методичні коментарі до них, прочитані відгуки?

Доктор філологічних наук, заслужений професор КНУ ім. Тараса Шевченка К.О. Шахова, керівник першої програми із зарубіжної літератури, в інтерв'ю журналу "Всесвітня література в середніх навчальних закладах України" відзначила, що при створенні програм "треба враховувати те, що учні - не філологи. Їм потрібно давати лише загальне уявлення і про літературний процес, і про творчість письменників світової літератури. Потрібно нарешті визначитись, що має вивчатись обов'язково, а що – на варіативній основі. Обов'язковий компонент програми, у свою чергу, вимагає максимально ретельного відбору. Він не повинен залежати від суб'єктивних симпатій та особистих смаків авторів. А критерії об'єктивності досить прості. Це мають бути твори, апробовані часом і цікаві в наш час. Якщо ми не хочемо убити в дітей бажання читати, ми повинні зважати на їхні вікові можливості й здатність сприймати той чи інший текст"[3:8].

Сьогодні загальнокультурний рівень наших учнів більшою мірою залежить від гуманітарної освіченості. І саме вчитель зарубіжної літератури відіграє значну роль у формуванні особистості ХХІ століття.

1. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Укладачі: В.В. Яременко, О.М.Сліпущко. – Т. 2. - К.: Аконті, 1999.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти //Освіта України. – 2004. - № 5 (20 січня).
3. Шахова К.О. Наблизити програму до оптимального варіанту // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. - № 7 (липень).

Матеріал надійшов до редакції 9.01.2004 р.

Мирошниченко Л.Ф. Двенадцатилетнее литературное образование Украины: проблемы , решения.

В статье рассматривается состояние преподавания мировой литературы в средних школах разного типа. Дается анализ Государственного стандарта базового и полного общего среднего образования, прослеживаются решения проблемы создания новых школьных программ по мировой литературе, намечаются возможные варианты реализации затронутых проблем. Ключевые слова: государственный стандарт, школьные программы, поднятые проблемы, пути решения.

Miroshnichenko L.F. The Twelve- year Literary Education in Ukraine: Problems and Solutions.

The article considers and analyzes the state standards of teaching the world literature in secondary schools of different types. It suggests methods of handling the problem of developing new school curricula in the world literature and sets out ways of effectuating the above issues. Key words: the State standard, school curricula, the above issues, ways of handing.